مەھدىييە

ئىنقىلما:

مەھدىييە ھەرىكىتى ئون توققۇزىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى، يىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەرەب. ئىسلام ئالەمىدە دۇنياغا كەلگەن ئەڭ گەۋدىلىك ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى. ئۇ، بىر قىسىم پىكرىي ۋە ئەقىدىۋىي ئېغىش ھالەتلىرىگە ياندىش كىتىۋاتقان دىنىي سىياسىي خاراكتېردىكى ھەرىكەت. ھېلىھەم مەھدىنىڭ نەۋرىلىرى ۋە ھىمايىچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ سۇداندىكى دىنىي، سىياسىي ھاياتتا رولىنى پەيدا قىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماقتا.

قورۇلىشى ۋە ئاساسلىق كىشىلىرى:

قۇرغۇچىسى:

◈ مۇھەممەد ئەھمەد ئەلمەھدىي ئىبنى ئابدۇللاھ، **1260**ھ ــ **1302**ھ (**1845**م ـ **1885**م): دەنقەلە شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى لۇبەب ئارىلىدا دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ نەسەبىنىڭ شەرەپلىك ئائىلىگە يېتىدىغانلىقىمۇ تىلغا ئېلىنىدۇ. كىچىك چېغىدىلا قۇرئان كەرىمنى يادلىغان. شەيخ مەھمۇد شەنقىيتىينىڭ تالىپى بولغان ۋە دىنىي مۇھىت ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن. شەيخى مۇھەممەد شەرىف نۇرۇددائىمدىن قوبۇل قىلغان سۆپىزمنىڭ سەممانىييە قادىرىييە تەرىقىتىنى قوبۇل قىلغان.

ـ مۇھەممەد شەيخىنىڭ بەزى ئىشلارغا سەل قارايدىغانلىقىنى ھېس قىلىشى نەتىجىسىدە شەيخىدىن ئايرىلىپ، جەزىرىدىكى شەيخ قۇرەشىي ۋەدئەززەيىنىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ قولىدا بەيئەتنى يېڭىلىغان. ئۇنىڭ بىرىنچى ۋە ئىككىنچى شەيخىنىڭ ئۆز دەۋرىدىكى سۆپىزم تەرىقەتلىرىنىڭ شەيخلىرىنىڭ ئەڭ مەشھۇرلىرىدىن ئىكەنلىكى كۆزگە چېلىقىدۇ.

ـ مىلادى **1870** ـ يىلى ئائىلىسى تۇرىدىغان ئەبا ئارىلىدا ماكان تۇتقان ۋە پىكىر، تەپەككۇر يۇرگۈزۈش ئۈچۈن غارلارنىڭ بىرىدە مۇقىم تۇرغان.

ـ ھىجرىيە **1297** ـ يىلى (**1880**م) شەيخى قۇرەشىي ۋاپات بولغان. مەھدى بۇ چاغدا، ئۇنىڭ قەبرىسىنى سۇۋىغان، قاتۇرغان ۋە گۇمبەز بىنا قىلغان. قۇرەشىيدىن كېيىن، ئۇنىڭغا ۋارىسى بولغان. ئۇ ئارقىلىق تەرىقىتىگە بولغان مۇھەببىتىنى يېڭىلاش ئۈچۈن بەيئەت قىلغۇچىلار توپ ـ توپ بولۇپ كەلگەن.

ـ **1881** ـ يىلى كاپىرلارغا، ئىنگىلىز مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى جىھاد ئېلان قىلغانلىقىغا ئائىت پەتىۋاسىنى چىقارغان ۋە سودانىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى بارلىق جايلاردا نۇپۇزىنى تىكلەش ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا باشلىغان.

ـ ئەبا ئارىلىدىكى بىر غاردا قىرىق كۈن ئېتىكاپ قىلغان. ھىجرىيە **1298** ـ يىلى شەئبان ئېيىنىڭ بېشىدا (**29** ـ ئىيون، **1881**م) فىقھىي ئالىملىرىغا، شەيخلەرگە

www.munber.org

ۋە كۆزگە كۆرۈنگەن كىشىلەرگە ئۆزىنىڭ "زېمىننى گويا زۇلۇم ۋە تەڭسىزلىككە توشۇپ كەتكىنىدەك ئادالەتكە توشقۇزىدىغان مەھدىي" ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلغان.

- ھىجرىيە 1298 - يىلى رامىزان ئېيىنىڭ 16 - كۈنى (1881 - يىلى ئاۋغۇست) ئۇنىڭ ھەرىكىتىنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلگەن ھۆكۈمەت كۈچلىرى بىلەن قارشىلاشتى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئورنى ۋە دەۋالىرىنى كۈچلەندۈردى.

- ماسسە تېغىغا ھىجرەت قىلىپ، ئۇ يەردە بايرىقىنى تىكلىدى ۋە ئۆزىگە تۆت خەلىپە (ئىزباسار) تەيىنلىدى، ئۇلار:

1 - ئابدۇللاھ ئەتتەئايۇشىي: كۆك بايراقنىڭ ساھىبى بولۇپ، ئەبۇ بەكر لەقىمىنى بەرگەن.

2 - ئەلى ۋەدھەلۇ: يېشىل رەڭلىك بايراقنىڭ ساھىبى بولۇپ، ئۆمەر ئىبنى خەتتاب، لەقىمىنى بەرگەن.

3 - مۇھەممەد ئەلمەھدىي ئەسسەنۇسىي: لىۋىيەدىكى كەڭ نوپۇزغا ئىگە سەنۇسىييە تەرىقىتىنىڭ رەئىسى. مەھدىي ئۇنىڭغا خەلىپە ئوسمان ئىبنى ئەففاننىڭ مەنسىپىنى بېرىشنى ئوتتۇرىغا قويغان، ئەمما سەنۇسىي ئۇنى ئاڭلىماسقا سېلىپ، ئىنكاس قايتۇرمىغان.

4 - مۇھەممەد شەرىيف: ئۇ مەھدىنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى بولۇپ، ئۇنىڭغا قىزىل رەڭلىك بايراقنى ۋە ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب لەقىمىنى بەرگەن.

- 1882 - يىلى ھۆكۈمدار مۇئاۋىنى جىجلىرنىڭ ئىرادىسىنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولغان شەلالىي ئابدۇلقادىر ھىلمىي بىلەن تۇتۇشقان ۋە شەلالىي بۇ جەڭدە ئۆلگەن.

- 1883 - يىلى نويابىردا ئۇرۇش باشلىنىپ ئىككى كۈندىن كېيىنلا ئۆلگەن ھىكس بىلەن قارشىلاشقان.

- مەھدىي ئەسكەرلىرى خورتۇمدا گوردۇن ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچراشتى، 1885 - يىلى 26 - يانۋار ئۇرۇش ئەۋجىگە چىققاندا، گوردۇن ئۆلتۈرۈلۈپ، بېشى كېسىلگەندىن كېيىن، مەھدىگە يوللاپ بېرىلدى. مەھدىي ئۇنى تىرىك تۇتۇپ، مىسىردىن سۈرگۈن ياشاش ئۈچۈن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلىنغان ئەھمەد ئەرابى بىلەن ئالماشتۇرۇش نىيىتىدە ئىدى. ئۇ چاغدا سودانىنىڭ مەھدىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىشى، ئوسمانىيە خەلىپىلىگىنىڭ سۇداندىكى دەۋرىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى.

- شۇ كۈندىن باشلاپ مەھدىنىڭ رەقىبى قالمىدى. ئۇ ھىجرىيە 1305 - يىلى جەمادىئۇل ئۇلا ئېيىنىڭ 17 - كۈنى پۈتكەن ئۆزىنىڭ مەخسۇس مەسچىتىنىڭ بىناسى بىلەن باشلانغۇچ شەكىلدە دۆلىتىنى تەسىس قىلىشقا باشلىدى.

- شەيخ مۇھەممەد ئەھمەد جەببارەنى قازىلىققا تەيىنلەپ، ئۇنىڭغا ئىسلام قازىسى، دەپ لەقەم بەردى.

- ھىجرىيە 1302 - يىلى رامىزان ئېيىنىڭ 9 - كۈنى (1885 - يىلى، 22 - ئىيۇن) يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن دۆلىتىنىڭ ئاساسىنى قۇرغاندىن كېيىن، مەھدىي ۋاپات بولدى. ئۇ ۋاپات بولغان يەرنىڭ ئۆزىگىلا دەپن قىلىندى. تىلغا ئېلىشقا

www.munber.org

ئەرزىيدىغان بىر مەسىلە، بۇ دۆلەت ئۆزۈن داۋاملىشالمىدى، 1896 ـ يىلىغا كەلگەندە مىسىرنىڭ سەردارى لورد كىچىنىر بۇ دۆلەتنى يىقىتتى ۋە مەھدىنىڭ گۈمبىزىنى غولىتىپ، قەبرىسىدىن ئۆنىڭ ھەيكەل ۋە سۆڭەكلىرىنى چىقىرىپ گۆردۇنىنى ئۆلتۈرگەنلىكىنىڭ ئىنتىقامى سۈپىتىدە بىرىتانىيە مۇزىيخانىسىغا يوللاپ بەردى.

باشقا مذهعم كعشعلعرع:

◈ ئابدۇللاھ ئەتتەئايۇشىي: دارفوردىكى «يارىششى» ئۆيىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ شەيخى قۇرەشىينىڭ گۈمبىزىنى سۈۋاۋاتقان چاغدا مەھدىي ئارالدىكى ھەلاۋىيىنغا كەلگەن. ئابدۇللاھ مەھدىگە بەيئەت قىلغان ۋە مەھدىنىڭ كۆڭلىدىكى مەھدىيلىك دەۋالىرىنى كۈچلەندۈرگەن. ئابدۇللاھ مەھدىينىڭ ھاياتىدىكى بىرىنچى نومۇرلۇق ئورۇننى ئىگەللىگەن بولۇپ، تەتبىقلاش، باشقۇرۇش ۋە ئىجرائىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل ئىدى.

ـ مەھدىينىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن، مەھدىنىڭ ۋەسىيىتىگە بىنائەن ئابدۇللاھ بىرىنچى خەلىپە بولدى. مەھدىي "ئۇ مەندىن، مەن ئۇنىڭدىن" دەيتتى.

ـ خەلىپىلىك مەنسىپىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، دەۋەتنى تارقىتىش بىلەنلا مەشغۇل بولدى، بىر توققىنى ئەمىر يەئقۇبنى مەھدىينىڭ ئۆزىگە بەرگەن ئورنىغا ئورۇنلاشتۇردى.

ـ سۇلتان ئابدۇلھەمىيدكە خەت يېزىپ، مەھدىيىيەنىڭ نۇپۇزىنى نەجد، ھىجاز ۋە سۇدانىنىڭ غەربىگىچە يەتكەنلىكىدىن خەۋەر بەردى.

◈ ئابدۇرراھمان ئەننۇجۇمىي: ھەربى قۇماندانلارنىڭ بىرى، ھىجرىيە 1306 ـ يىلى رامىزاننىڭ 3 ـ كۈنى چوڭ بىر قۇشۇننى باشلاپ مىسىر ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ئۈچۈن شىمالغا يۈرۈش قىلغان. بىراق، ھېچقانداق ئىلگىرلەش ياكى مۇۋەپپىقەت قازانمايلا قايتقان.

◈ سۇفىي شائىر ھۇسەين ئەززەھرا (1833 ـ 1895م): مەھدىيىيەلەرنىڭ ئاساسلىق كىشىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئىبنى سىينانىڭ ئىشراقىييە پەلسەپىسى بىلەن مەھدىييە ئەقىدىسىنى مۇناسىۋەتلەشتۈرۈشكە ئورۇنغان.

◈ ھەمدان ئەبۇ ئەنجە: ئاقنىڭ سىرتىدا ئۇچراشقان ھېكىسىنىڭ ئالدىدىكى مەھدىي قۇشۇنىنىڭ قوماندانى ئىدى.

مەھدىينىڭ پەرزەنت ۋە نەۋرىلىرى:

◈ ئابدۇرراھمان ئىبنى مۇھەممەد ئەلمەھدىي (1885 ـ 1956م): ئۇممۇ دەرماندا توغۇلغان، دىنىي تەلىم ـ تەربىيە ئالغان. ياشلىق مەزگىلىگە يەتكەندە تۈگۈنلىرى يېشىلىشكە باشلىغان مەھدىيىيەنى تەرتىپكە سېلىشقا كىرىشكەن. 1914 ـ يىلى ھىمايىچىلىرىنىڭ روھانىي داھىسىغا ئايلانغان. 1919 ـ يىلى ھۆكۈمەت ئۇنى ئىتتىپاقداشلارنىڭ غەلىبە قىلغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن بىرىتانىيە پادىشاھىنى تەبرىكلەشكە ئەۋەتكەن. ئۇ، دادىسىنىڭ قىلىچىنى ئۆزىنى قوبۇل قىلغان پادىشاھقا ھەدىيە قىلغان. ئارقىدىن پادىشاھ ئۇ قىلىچنى، ئىمپىراتورلۇقنى قوغداش ئۈچۈن پادىشاھقا ۋاكالىتەن ئۆز يېنىدا ساقلىشىنى تەلەپ قىلىپ، ئابدۇرراھمانغا قايتۇرۇپ

www.munber.org

بەرگەن. بۇ ماھىيەتتە، تائىپىنى ۋە ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئورنىنى ئېتىراپ قىلغانلىقىنى ئىپادىلىگەن. ئابدۇرراھمان سوداندىكى ئىنگىلىز مۇستەملىكىسى دەۋرىدە "ئۇممە پارتىيىسى"نى قۇرۇپ چىققان. بۇ، مەھدىيلەرنىڭ سىياسىي پارتىيىسى ئىدى.

◈ ئەسسىددىق ئىبنى ئابدۇرراھمان، 1961 ـ يىلى ۋاپات بولغان.

◈ ئەلهادىي ئىبنى ئابدۇرراھمان، 1971 ـ يىلى قەتل قىلىنغان.

◈ ئۇممە پارتىيىسى ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنگەن:

- سادىق ئىبنى سىددىق ئىبنى ئابدۇرراھمان رەھبەرلىكىدىكى قىسمى بولۇپ، سوداندىكى ھازىرقى ئەڭ كۈچلۈك قىسىم.

- ئەھمەد ئىبنى ئابدۇرراھمان رەھبەرلىكىدىكى قىسىم.

- ۋەلىييۇددىن ئابدۇلهادىي رەھبەرلىكىدىكى قىسىم.

◈ مەھدىييە تارىخىنىڭ دۇنياۋىي قورۇلتىيى 1981 ـ يىلى 29 ـ نويابىردىن 2 ـ دىكابىر ئارىسىدا خورتۇمدىكى مەھدىينىڭ ئۆيىدە ئۆتكۈزۈلگەن. ئەھمەد ئىبنى ئابدۇرراھمان بۇ پائالىيەتتە نۇتۇق سۆزلىگەن.

پىكىر ۋە ئېتىقادلار:

◈ مەھدىنىڭ كۈچلۈك ئورنى، ئۇ چاقىرىۋاتقان دىنىي ئېتىقاد، كىشىلەرگە ئېغىر باجلارنى تېڭىۋاتقان ئەمەلدارلارغا قارشى ئومۇمىيۈزلۈك نەپرەت، پارىخورلۇق ۋە زۇلۇمنىڭ ئەۋج ئېلىشى، تۈرك ۋە ئىنگىلىزلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنىڭ، كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرى ياشاۋاتقان چىرىك ۋەزىيەتتىن قۇتۇلۇش مەقسىتىدە بۇ چاقىرىقنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىشىدا مۇھىم رول ئوينىغان. چۈنكى ئۇلار مەھدىي قۇتقۇزىدۇ، قۇتۇلدۇرىدۇ، دەپ قارىغان ئىدى.

◈ مەھدىي، ئۆزىنىڭ ئىختىلاپ ۋە پاسسىپلىقى بىلەن نورمال مۇسۇلمانلارنىڭ چۈشەنچىسىدىن يىراقلاپ كەتكەن، دەپ قارايدىغان باشقا كىتابلارنى قويۇپ، بىۋاستە ھالدا قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتكە قايتىشقا چاقىرغان.

◈ ئوخشاش بولمىغان فىقھىي مەزھەپلەر بويىچە ئەمەل قىلىشنى توختاتقان، كالام ئىلمىي بىلەن شۇغۇللىنىشنى ھارام، دەپ قارىغان، دىندا ئىجتىھاد بابىنى ئاچقان. شۇنىڭدەك، شەئرانىينىڭ "كشف الغمة"، "سعيرة الحلبية"، بەيزاۋىينىڭ "تفسير روح البيان" ۋە "تفسير الجلالين" قاتارلىق ئەسەرلىرىنى ماقۇللىغان.

◈ بارلىق سۈپىزىم تەرىقەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، پۈتۈن ۋىردلارنى يوققا چىقارغان. ھەممىيلەننى ئىختىلاپنى تۈگىتىپ، ئۆزىنىڭ مەھدىييە تەرىقىتىنىڭ ئەتراپىغا ئۇيۇشۇشقا چاقىرغان، ئۇلارغا كۈندىلىك ئوقۇيدىغان ۋىردلەرنى ھازىرلاپ بەرگەن. بۇ ئىشتىكتىن ئىككىنچى قېتىم سۈپىزىمنىڭ قوينىغا كىرگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن قۇدا ـ باجا بولغان. مەھدىي ئۆزىنىڭ گۇناھتىن خالىي ئىكەنلىكى ۋە كۈتىلىۋاتقان

www.munber.org

مەھدىي ئىكەنلىكىگە ئوخشىغان سۆزلىرى بىلەن ئەقىدىگە مۇناسىۋەتلىك خاتالىقلارنى كىرگۈزگەن.

◈ ھۆكۈمەت ئەبا ئارىلىدا مەھدىيلەرنى يوقىتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلغاندا، مەھدىي بەش دانە ئەلەم ھازىرلاپ، ئۇنىڭدا "بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر، مۇھەممەد ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر" دېگەن شۇئارنى كۆتۈرگەن. تۆت ئەلەمنىڭ ھەر بىرىگە مۇتەسەۋۋۇپلار ئىچىدىكى جەيلانىي، رىفائىي، دۇسۇقىي ۋە بەدەۋىيلاردىن ئىبارەت تۆت چوڭ قۇتۇبنىڭ بىرىنىڭ ئىسمىنى يازغان. بەشىنچىسىگە بولسا، "ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ خەلىپىسى مۇھەممەد ئەلمەھدىي" دەپ يازغان. بۇنىڭغا ئاساسەن ئۇ، ئۆزىنىڭ ئىمام مەھدىي ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ خەلىپىسى ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلغان.

◈ ئۇنىڭ چاقىرىقى جەريانىدىكى ئەڭ كۆپ تەكىتلەيدىغان مەسىلىلىرى جىھاد، كۈچ ۋە پەتىۋادىن ئىبارەتتۇر.

◈ مەھدىي ئۆزىنىڭ مەھدىيلىكىنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنىڭ ئەمرى (بۇيرۇقى) بىلەن كەلگەنلىكىنى دەۋا قىلىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "ئۇ قېشىمغا ئويغاق چېغىمدا كەلدى، ئۇنىڭ قېشىدا توغرا يولدىكى خەلىپىلەر، قۇتۇبلار ۋە خىزىر ئەلەيھىسسالام بار ئىدى. ئۇ قولۇمنى تۇتۇپ، ئۆزىنىڭ كۇرسىسىغا ئولتۇرغۇزدى ۋە ماڭا مۇنداق دېدى: "سەن كۈتىلىۋاتقان مەھدىي سەن، كىمكى سېنىڭ مەھدىيلىكىڭدىن گۇمانلانسىدىكەن ئۇ جەزمەن كاپىر بولغان بولىدۇ."

◈ ئۇ ئۆزىنىڭ گۇناھدىن خالىي ئىكەنلىكىنى دەۋا قىلغان ۋە كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى تەرىپىدىن كەلگەن ئۇلۇغ نۇرنىڭ ئۇ ئارقىلىق قىيامەتكە قەدەر سۇزۇلىدىغانلىقى ئېتىبارى بىلەن ئۆزىنىڭ گۇناھتىن خالىي ئىكەنلىكىنى زىكىر قىلغان!

◈ ئۇ، كەمتەرلىكنىڭ مۇھىملىقىنى، تۈزكورلۇق قىلماسلىقنى تەكىتلەيتتى، ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ۋە باياشاتچىلىقنى قاتتىق ئەيىبلەيتتى. جەمئىيەتتىكى تەبىقىلەرنىڭ ئارىسىنى يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلاتتى. ئۇ ۋە ئەگەشكۈچىلىرى ھاياتىنى ياماق جۇۋا بىلەن ئۆتكۈزگەن. بىراق ئۇنىڭدىن كېيىن نەۋرىلىرى باياشات ۋە ھۇزۇر ـ ھالاۋەت ئىچىدە ياشىدى.

◈ تويى، خەتنە پائالىيەتلىرى ۋە باشقا چىقىم، ئىسراپچىلىقلارغا ئېلىپ بارىدىغان بارلىق پائالىيەتلەرنى چەكلىدى.

◈ مەھرىنىڭ يەڭگىللىكى، مېھماندارچىلىقنىڭ ئاددىيلىقى بىلەن ئۆيلىنىشنى قولايلاشتۇردى. ناخشا ـ ئۇسۇل، داپ چېلىشلارنى چەكلىدى.

◈ ئۆلۈكلەرگە يىغلاشتىن، تومار ۋە پال ئىشلىرى بىلەن شوغۇللىنىشتىن توستى. تاماكا چېكىش، تېرىقچىلىقنى قىلىش ۋە تىجارەتتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا قارشى ئۆت ئاچتى، ئۇنىڭ قەتئىي ھارام ئىكەنلىكىنى تەكىتلىدى.

◈ ئەگەشكۈچىلىرى ئارىسىدا قىساس، غەنىمەتلەرنىڭ بەشتىن بىرىنى ئايرىش، ھاراقكەشلەرنىڭ، ئوغرىلارنىڭ ماللىرىنى مۇسادىرە قىلىشقا ئوخشىغان شەرئىي

www.munber.org

هۆكۈملەرنى ئىجرا قىلدى. 1885 ـ يىلى فېۋرال (1302ھ، جەمادىئۇل ئۇلا) ئېيىدىن باشلاپ ئۆز ئىسمىدا پۇل باستۇردى.

◈ ئۆزىنىڭ نۇپۇز دائىرىسىدىكى رايونلاردا ئىسلامىي تۈزۈم ئورناتتى. مالىيە ئىشلىرىنى تەرتىپكە سالدى، زاكات توپلاش ئۈچۈن خىزمەتچىلەرنى تەيىنلىدى. ئۇ تەشكىللىگەن دۆلەتنىڭ مالىيەسى، زاكات ۋە توپلانمىلاردىن كەلگەن نەرسىلەردىن شەكىللەنەتتى.

◈ ھىجرىيە 1300 ـ يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنى چاقىرىقىنىڭ دۇنياۋىي ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئۇنىڭدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا، ئالدى بىلەن ئەبىيەزدە، ئاندىن بەربەردە،ئارقىدىن مەككە مۇكەررەمەدىكى ھەرەم مەسچىتىدە، يەنە مەدىنە مەسچىتى، قاھىرە مەسچىتى، بەيتۇل مۇقەددەس، باغداد ۋە كۈپەلەردە ناماز ئوقۇيدىغانلىقىدىن خوشخەۋەر بەرگەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

◈ مەھدىينىڭ ئىجتىھادلىرىغا قارىتىلغان بىر قىسىم تەنقىدلەر:

- مەھدىي ئۆزىگە قارشى چىققان ياكى مەھدىيلىكىدىن گۇمانلىنىپ، ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەن كىشىلەرنى كاپىرغا چىقارغان.
- ئۆزىدىن ئىلگىرىكى دەۋرنى جاھىلىيەت دەۋرى ياكى زامانى، دەپ ئاتىغان.
- نامازغا سەل قارىغان كىشىلەرگە ئۇنى تەرك قىلغان كىشىلەر قاتارىدا مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنىڭ جازاسىنى ئۆلتۈرۈش قىلىپ بېكىتكەن.
- تاماكو چەككەن كىشىنى تەۋبە قىلغان ياكى ئۆلگەنگە قەدەر ئەدەبلەش توغرىسىدا پەتىۋا بەرگەن.
- فىقھىي مەزھەپلەر ۋە سوپىزم تەرىقەتلىرىنى ئۆزىنىڭ بۇيۇك دېڭىزىغا قۇيۇلىدىغان كىچىككە ئېقىنلار، دەپ قارىغان.
- زېمىن بەيتۇل مالغا خاس بولۇپ، مۈلۈك قىلىنمايدۇ، دەپ قاراپ، ئۇنىڭ بىرىگە بولغان تەۋەلىكىنى رەت قىلغان.
- ۋەلىيسى ۋە مەھرى بولمىغان ئەھۋالدا بالاغەت يېشىغا يەتكەنلەرنىڭ ئۆيلىنىشىنى چەكلىگەن.
- ئاياللارنى شەرئىي جەھەتتە مۇباھ ھېسابلىنىدىغان ئالتۇن، كۈمۈشلەردىن قىلىنغان زىبۇ ـ زىننەتلەرنى تاقاشتىن توسقان.

◈ پىكىر ۋە ئەقىدىلەرنىڭ يىلتىزلىرى:

www.munber.org

◈ مەھدىي ئۆزىنىڭ "زېمىننى گويا زۇلۇم ۋە تەڭسىزلىككە توشۇپ كەتكىنىدەك ئادالەتكە توشقۇزىدىغان مەھدىي" ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى دەۋاسى ۋە نەسەبىنىڭ ھەسەن ئىبنى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغىچە سوزۇلىدىغانلىقىغا دائىر مەسىلىلەرنى تەكىتلىشى، گۇناھتىن خالىي ئىمام ۋە گۇناسىزلىق پىكرى جەھەتلەردە شىئەلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان.[1]

- ئۇ ئىمام مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلۋاھھابنىڭ دەۋىتىدىن بىۋاستە كىتاب ۋە سۈننەتتىن ئېلىش زۆرۈرىيىتى، ئىجتىھاد بابىنى ئېچىش، گەرچە ئۇ شەيخى ئۇچۇن گۇمبەر ياسىغان بولسىمۇ، قەبرە بىنا قىلىشقا قارشى تۇرۇش قاتارلىق سۆزلىرىنى قوبۇل قىلغان.

◈ مەھدىينىڭ سالاھىيىتى ۋە تەرىقىتىنىڭ شەكىللىنىشىدە سۇپىزم پىكرىنىڭ مۇھىم رولى بولغان.

◈ جامالۇددىن ئافغانىي ۋە ئىمام مۇھەممەد ئەبدۇ (بۇ ئىككىسىنىڭ پىكرى بىر ـ بىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى) لاردىن ئىسلام ئەللىرىنى ياۋرۇپا مۇستەملىكىسىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئۇلارنى بىرلەشتۈرۈش ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتىدا شەرىئەتنى تەتبىقلاش زۆرۈرىيىتىگە بولغان دەۋەتنى قوبۇل قىلغان.

◈ مەھدىي مىسىردا يۈز بىرىۋاتقان ۋەقەلەر بىلەن، بولۇپمۇ ئەھمەد ئەلئەرابىينىڭ ئىنگلىز مۇستەملىكىسىدىن مۇستەقىل بولۇش، ھۆرلۈك قاتارلىقلارغا چاقىرىدىغان ھەرىكىتىگە يېقىن تۇراتتى.

تارقىلىشى ۋە تەسىر دائىرىسى:

◈ مەھدىي ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ ئەڭ كۈچلۈك مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ كېلىۋاتقان ئەبا ئارىلىدىن دەۋەت قىلىشنى باشلىغان ۋە سودانىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى قەبىلىلەر بىلەن بولغان ئالاقىسىنى كۈچلەندۈرگەن.

◈ مەھدىي ۋە ئۇنىڭ ئىزباسارىي تەئايۇشىي مەھدىييە ئېقىمىنى سۇدانىنىڭ سىرتىغا تارقىتىشقا ھەرىكەت قىلغان بولسىمۇ، 1891 ـ يىلى توكەرنىڭ يېقىلىشى بىلەن بۇ ئىش سۇغا چىلاشقان.

◈ ھازىرغىچە مەھدىي ھەرىكىتىنىڭ كۆپلىگەن ئەگەشكۈچىلىرى بولۇپ، ئۇلارنى سوداندىكى ھازىرقى سىياسىي ۋەقەلەرگە ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتقان ئۇممە پارتىيىسى

[1] ئەسكەرتىش: ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەنىڭ نەزىرىدىكى نۇرغۇن ھەدىسلەردە ، بەلكى مەنىۋىي مۇتەۋاتىرلىك دەرىجىسىدىكى ھەدىسلەردە دالالەت قىلىنغان "كۈتۈلۈۋاتقان مەھدىي" بىلەن شىئەلەرنىڭ نەزىرىدىكى مەھدىينىڭ قەتئىي ئالاقىسى يوق. ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائە پەزىلەتلىك شەيخ ئابدۇلئەزىز ئىبنى باز ئېيىقاندەك بىر ھەقىقەتكە ئېتىقاد قىلىدۇ:
"بۇ ۋەدە قىلىنغان شەخسنىڭ ئىسمى مۇھەممەد، چىقىشى ھەقتۇر. ئۇ مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇللاھ ئەلئەلەۋىي ئەلھەسەنىي بولۇپ، ھەسەن ئىبنى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىب (ئاللاھ ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن رازى بولسۇن) نىڭ نەسلىدىندۇر. بۇ ئىمام، ئاللاھ تائالانىڭ ئاخىرقى زاماندىكى ئۇممەتلەرگە قىلغان رەھمىتى بولۇپ، ئۇ چىقىدۇ ۋە ئادالەت، ھەقىقەتنى يۈرگۈزىدۇ، زۇلۇم ۋە يولسىزلارنى مەنئىي قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇ ئارقىلىق ئادالەت، ھىدايەت، تەۋپىق ۋە كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلەشتىن ئىبارەت ياخشىلىقنىڭ بايرىقىنى ئۇممەتنىڭ ئارىسىغا تارقىتىدۇ." (تېخىمۇ ئەتراپلىق مەلۇمات ئۈچۈن: ئەللامە شەيخ ئابدۇلمۇھسىن ئىبنى ھەمەد ئەلئەببادنىڭ "عقيدة أهل السنة والأثر في المهدي المنتظـر" ناملىق كىتابى ۋە دوكتور مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئىسمائىل ئەلمۇقەددەمنىڭ "المهدي حقيقة لا خرافة" ناملىق كىتابلىرىغا مۇراجىئەت قىلىڭ!)

www.munber.org

بىر يەرگە توپلايدۇ. ئۇلارنىڭ يەنە ئامېرىكا، بىرىتانىيە قاتارلىق دۆلەتلەردە ھىمايىچىلىرى بولۇپ، ئومۇمەن ئىسلام جامائەتلىرى، خۇسۇسەن سۇدانلىقلار ئارىسىدا ئۇلارنىڭ پىكىر ۋە ئېتىقادلىرىنى تارقىتىش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن شۇ نەرسە ئايدىڭلىشىدۇكى: مەھدىي ئىنقىلاۋىي سودانلىقلارنى بىر يەرگە توپلىيالىغان ۋە ئۇلارنى بىر خەلق ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قوماندانى ۋە روھانىي داھىيسى بىلەن بىرلىكتە جىھاد قىلدى، دۈشمەنلىرىگە قارشى كۆزگە كۆرۈنەرلىك غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈردى. مەھدىي ھەرىكىتى مەزھەپچىلىكنىڭ ئاساسىنى يىقىتتى، سۇپىزم تەرىقەتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. ئۇ، ئۆزىنىڭ تەۋھىد ۋە يېڭى مەنپەئەتلەرگە كۆرە ئىجتىھاد قىلىش مەسىلىلىرىدە سەلەپ ئەقىدىسىگە چاقىرىدىغان سەلەپىيە ھەرىكىتى ئىكەنلىكىنى ئېلان قىلدى. كاپىرلارغا قارشى جىھاد قىلىشنى باشقا پەرزلەرنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ، دەپ قارىدى. ئۇ ئىسلام ئالەمدىكى ئالدىنقى قاتاردىكى ئويغىنىش ھەرىكەتلىرىنىڭ بىرى. ھەرىكەتنىڭ ئىجتىھادلىرى بىر قىسىم ئەقىدە ئېغىشلىرىغا ئېلىپ بارغان. مەھدىي ئەگەشكۈچىلىرىنىڭ ۋىجدانىنى قوزغىتىش، خەلقنىڭ ھىمايىسىنى ھەر خىل روھىي تەربىيەلەرگە باغلاش مەقسىتىدە ھەرىكىتىگە سۇپىزم تۈسىنىمۇ بەرگەن. ئۇنىڭ دەۋرىدە سۇپىزمنىڭ ئۇنىڭ خەلقنىڭ ئىچكى دۇنياسىدا چوڭقۇر يىلتىز تارتقانلىقى كۆز يۇمۇشقا بولمايدىغان مەسىلە.

ئەتراپلىق مەلۇمات ئۆچۈن پايدىلىنىش مەنبەلىرى:

- تەۋفىق ئەھمەد بەكرىي: محمد أحمد المهدي، ئىسلام مائارىپ قامۇسى تەرجىمە كومىتېتى – ئەرەب كىتابلىرىنى جانلاندۇرۇش نەشرىياتى - **1944**م.

- د.ئەھمەد ئەمىين بىك: المهدي والمهدوية، مائارىپ نەشرىياتى نەشرى - مىسىر.

- د.ئۆمەر ئابدۇررازاق ئەننەقر (نەشرگە ھازىرلىغۇچى): دراسات في تاريخ المهدية، تارىخ قىسمى ماتېرىياللىرى - خورتۇم ئۇنىۋېرسىتېتى، **1982**م.

- ئىسمائىيل ئابدۇلقادىر ئەلكۇردىفانىي: سعادة المستهدي بسيرة الإمام المهدي، (د.مۇھەممەد ئىبراھىم ئەبۇ سەلىيم تەرىپىدىن تەھقىقلىغان) ئىككىنچى نەشرى، ئەۋلاد نەشرىياتى - بېيرۇت، **1402ھ/1982**م.

- فەتھىي يەكەن: الموسوعة الحركية (في جزءين)، ئىككىنچى نەشرى، بەشىير نەشرىياتى - ئىئوردانىيە، **1403ھ/1983**م.

- د.ئابدۇلقادىر مەھمۇد: الفكر الصوفي، بىرىنچى نەشرى، مەرىپەت باسمىخانىسى - قاھىرە، **1968**م.

- ئابباس مەھمۇد ئەلئەققاد: الإسلام في القرن العشرين.

www.munber.org

- د.مەككي شەبيكە: السودان عبر القرون، مەدەنيەت نەشرياتى، بېيروت ـ لىۋان (چىسلاسىز).

- نۇئۇم شەقىير: تاريخ السودان وجغرافيته.

- مۇھەممەد فەرىيد ۋەجدىي: دائرة معارف القرن العشرين.

- منشورات المهدي – بۇ ئەسەرلەرنىڭ خورتۇم ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى مەركىزى ئىدارىسىدە ئەسلىسى بار. بۇ ئەسەرلەرنى سۇدان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى تاش مەتبەئەدە ھىجرىيە 1382 ـ يىلى (1963م) ئۇمۇ دەرماندا بېسىلغان ئەسلى نۇسخىدىن كوپىيلاپ ئېلىپ، "منشورات الإمام المهدي عليه السلام" ماۋزۇسى بىلەن چوڭ ئىككى توملۇق قىلىپ نەشر قىلغان.

- سادىق ئەلمەھدىي: يسألونك عن المهدية.

- د.مۇھەممەد ئىبنى ئەھمەد ئىبنى ئىسمائىل ئەلمۇقەددەم (ئۇنئالغۇ لىنتىسى): المهدية.

www.munber.org